

**So'zning o'z va ko'chma
ma'nosi.**

**Soʻz tilning muhim
unsurlaridan biri boʻlib,
maʼlum maʼno doirasida
birlashgan tovush va
tovushlar majmuyidan
tashkil topadi.**

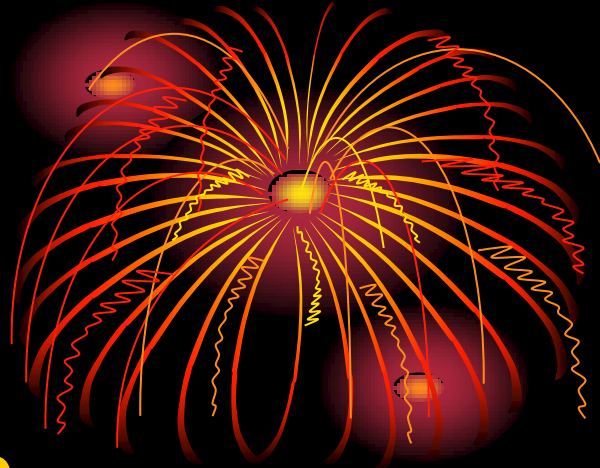
ЛълООИМОГШ

**Tildagi soʻzlar bir va birdan ortiq
maʼnoga ega boʻlishi mumkin.
Bir maʼnolilik hodisasi
monosemiya, koʻp maʼnolilik
hodisasi esa polisemiya deb
yuritiladi.**

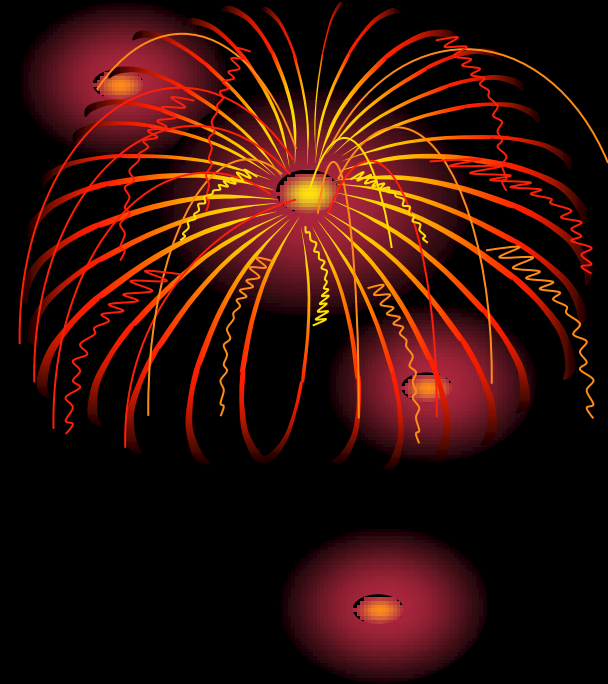
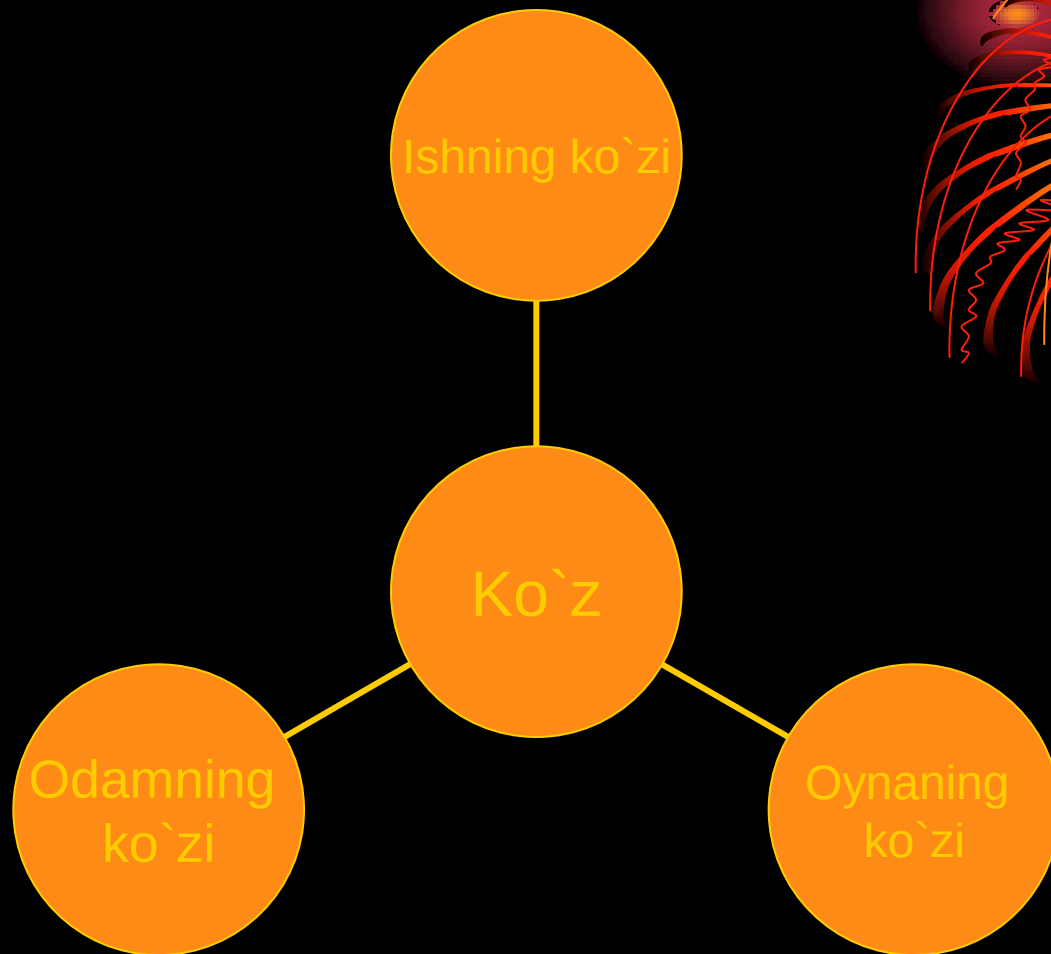
**O‘z va ko‘chma ma’nolari tufayli
ikki yoki undan ortiq ma’noga
ega bo‘lgan so‘zlar esa ko‘p
ma’noli (polisemantik) so‘zlar
deyiladi. Masalan: *etak -
choponning etagi, tog‘ning
etagi.***

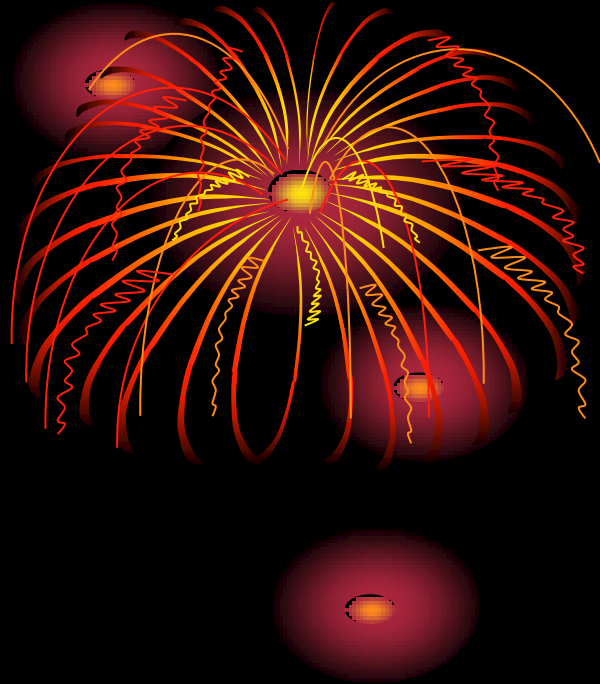
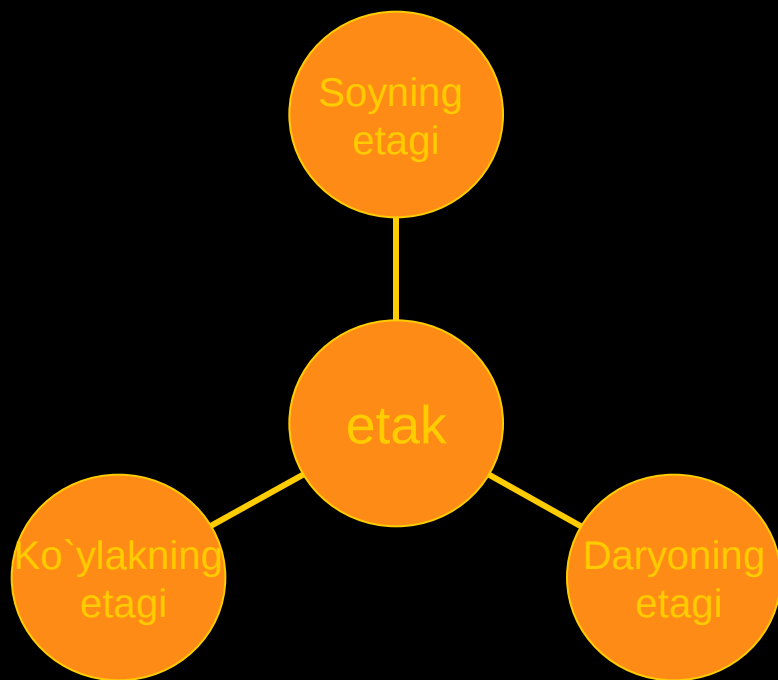

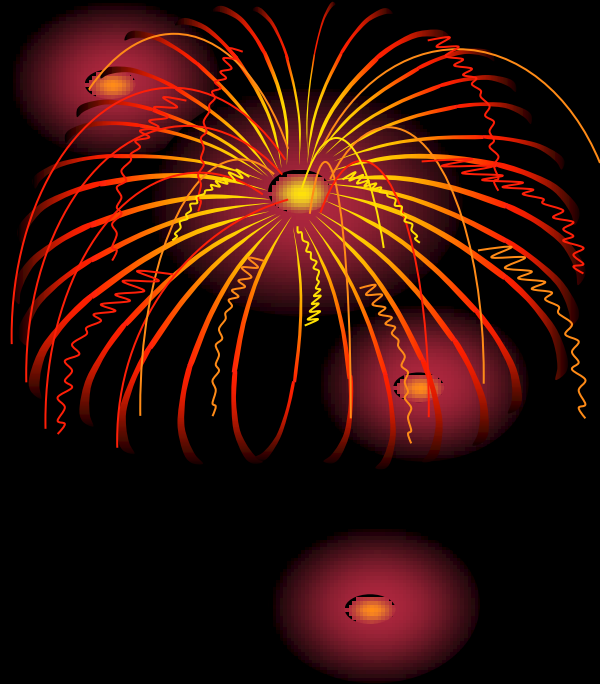
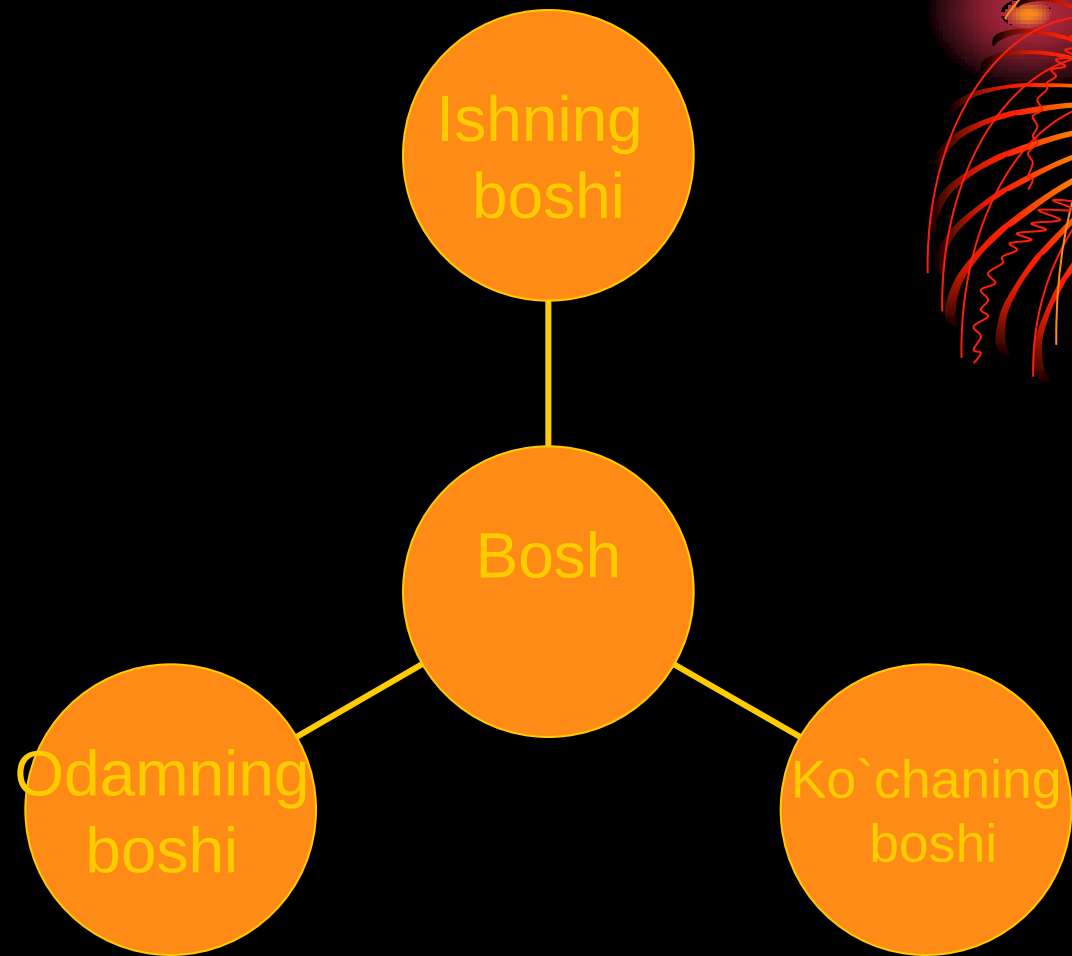
**Tilshunoslikda soʻzning koʻp
maʼnolilik xususiyatini oʻrganish
muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki
koʻp maʼnoli soʻzlar turli usullar
vositasida maʼno koʻchishi orqali
oʻz maʼnosidan boshqa maʼnolar
ifodalagan holda tilning ifoda
imkoniyatlarini boyishida muhim
ahamiyat kasb etadi.**

ko‘p ma’noli so‘zlar o‘z ma’nosidan tashqari ko‘chma ma’nolarga ham ega bo‘ladi. So‘zning nutqdan tashqarida, ya’ni tilda ifodalagan ma’nosi o‘z ma’nosi deb ataladi. Masalan, *ko‘z*, *etak* so‘zlari yakka holda ishlatilganda uning asl, ya’ni o‘z ma’nosi anglashiladi.

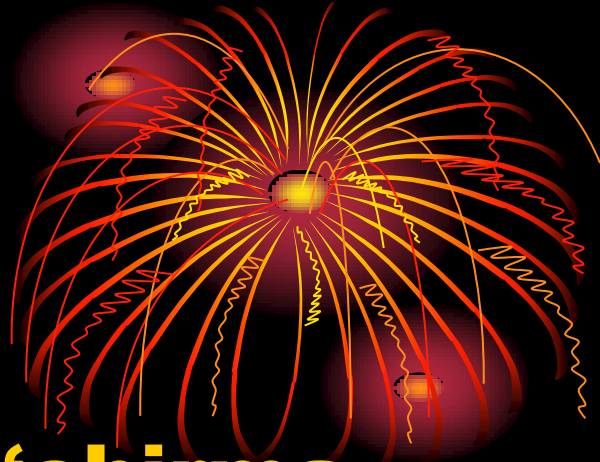

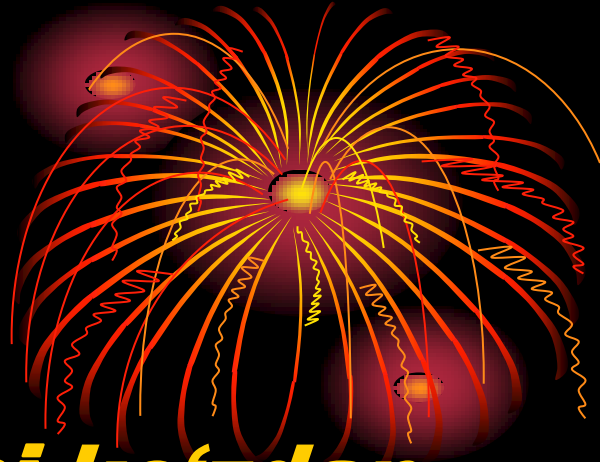

**Soʻzning maʼno koʻchish usullari.
Oʻzbek tilida polisemantik
soʻzlar maʼno koʻchishning toʻrt
xil usuli mavjud: 1) metafora; 2)
metonimiya; 3) sinekdoxa; 4)
vazifadoshlik.**

**Metafora (yunoncha «koʻchirma»
soʻzidan olingan) biror narsa,
belgi yoki harakatning nomi
oʻzaro oʻxshashligi boʻlgan
boshqa narsa, belgi yoki
harakatga koʻchishidir.**

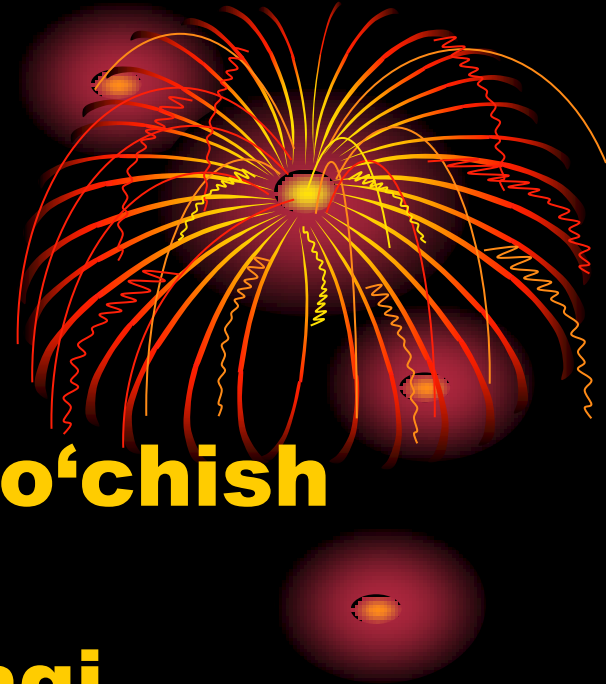

***U tarozining ikki pallasini koʻzdan
kechirdi (I.Rahim). Yormat
tarvuzni kesdi. Bir pallasini oʻzi
olib, ikkinchi pallasini Yoʻlchi va
Oʻroz oldiga qoʻydi (Oybek).***

Birinchi misoldagi *palla* soʻzining oʻz maʼnosi taroziga nisbatan qoʻllaniladi. Uning tashqi koʻrinishiga koʻra oʻxshashligi ikkinchi misolda tarvuz boʻlaklariga nisbatan ham qoʻllanishga sabab boʻlgan.

**Metafora asosida nom ko'chish
aniq narsalar doirasida
bo'lganda ular o'rtasidagi
o'xshashlikni ilg'ash uncha qiyin
bo'lmaydi.**

- **Mavhum narsalar doirasida esa bu bir oz qiyin kechadi: *Bir qarichlikdan dutorni sevaman. Bir qo'shni kelinchakdan o'rgangan edim (Oybek). Yigit yalt etib qo'shni dalaga qaradi, u yerda xotin-xalajlar, bola-chaqalar***
- ***chuvillashib paxta terishayotgan edi (M.Ismoiliy).***

Metafora asosida nom ko'chish birgina narsa nomi bo'lgan otlarga daxldor bo'lmay, boshqa turkumga mansub so'zlarda ham uchraydi. Masalan: *taqir cho'l- taqir bosh, taqir sholcha; o'tkir pichoq-o'tkir hid, o'tkir odam* kabi sifatlar; *dalalarda qushlar uchadi – uning jahldan lablari pir-pir uchardi* kabi fe'llarda ham metafora asosida ma'no ko'chishi uchraydi.

Metonimiya (yunoncha «qayta nomlash», «nomini almashtirish») narsa yoki hodisalarning makon va zamonda oʻzaro bogʻliqligi, doimiy aloqadorligi asosida birining nomi ikkinchisiga koʻchishidir.

**Bunda narsa, harakat va belgi
o'rtasidagi o'zaro o'xshashlik
emas, balki doimiy
aloqadorlikning mavjudligi
birining nomini aytganda
ikkinchisini anglash, nazarda
tutish imkonini beradi.**

Metonimiya asosida nom ko'chishda narsalar (otlar) o'rtasidagi quyidagicha uzviy aloqadorliklar asos bo'lishi mumkin: 1) narsa yasalgan materialning umumiy aloqadorligi asosida uning nomi boshqa narsaga ko'chadi: *Moyi tugab piligi so'xta bo'lgan chiroq bir lip etib so'ndi (S.Ahmad). Sochini mayda o'rib uchiga pilik taqqan edi (S.Ahmad)*; 2) narsalarning o'ziga xos harakat-holati, xususiyati jihatdan umumiy aloqadorligi asosida uning nomi boshqa narsaga ko'chadi: *bashik-maktab ta'lim va tarbiya beshigidir, qaldirg'och-litseyimiz qaldirg'ochlari*; 3) o'rinning unda joylashgan narsa bilan doimiy aloqadorligi asosida uning nomi boshqa narsaga ko'chadi: *kosa, qoshiq, tovoq-ovqat, zal-zal kulib yubordi, sinf-sinf oyoqqa qalqdi* ma'nolarida ishlatiladi; 4) harakat-hodisaning nomi shu harakat-hodisaning bajarilgan vaqtiga ko'chiriladi: *Machitdan shom azoni eshitildi...(Sh.Toshmatov). Azonga yaqin bir iloj qilib qochibdi (P.Tursun)*; 5) narsaning nomi shu narsaga xos bo'lgan belgi aloqadorligi asosida ko'chadi: *tulki-ayyor, mug'ombir odam, iflos-betayin, jirkanch kishi*; 6) harakat, o'yin obyekti shu o'yinning nomi sifatida ko'chadi: *uloq-uloq chopmoq* va boshqalar.

Sifat va fe'l turkumiga mansub so'zlar doirasida ham metonimiya hodisasi mavjud bo'lib, ularda ko'chma ma'no belgining yoki harakatning aloqadorligiga asoslanadi. Masalan:
qisqa yo'l - qisqa nutq, qisqa ovoz, beg'ubor osmon-beg'ubor odam, beg'ubor ko'ngil, bola boqmoq-kishini hunar boqadi, bog'ni boqsang bog' bo'lur.